

จักรพรรดิวัตร

จักรพรรดิวัตร คือข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับพระจักรพรรดิ พระองค์ทรงปกครองโลกด้วยพระเดชานุภาพอันเกิดจากพลังความรักและความศรัทธาของประชาชน พระเดชานุภาพนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการที่พระองค์ประทานความเป็นธรรม โดยเสมอภาคแก่บุคคลทั่วไป ทั้งนี้ก็เพราะว่า มนุษย์ต้องการความเป็นธรรมมากกว่าสิ่งใด การปฏิบัติที่ไม่ดีหลักธรรม ไม่เพียงแต่จะทำลายหลักการและกิจการเท่านั้น แต่เป็นการทำลายจิตใจมนุษย์โดยตรง ในการปฏิบัติที่จะให้เป็นธรรมโดยเสมอภาคนั้น โบราณจารย์ท่านโคมัญญุตราชธรรมและจักรพรรดิวัตรขึ้นเป็นหลักในทางความประพฤติของพระราชาเป็นหลักการบริหารอันเป็นรัฐประศาสนโยบาย ตั้งแต่การปกครอง การบำรุงพัฒนา ตลอดไปถึงสัมพันธ์ภาพทางการเมือง

ความรักและความศรัทธาของประชาชน มีอิทธิพลและมีคุณค่าอย่างสูง เมื่อผู้ปกครองผู้ใดสร้างให้เกิดขึ้นโดยสมบูรณ์ ก็จะเป็นเครื่องบันทาคความสำเร็จ เป็นอย่างดีในทุกด้านทุกประการ ไม่มีอำนาจและพลังใดที่จะช่วยใดค้ำยิ่งกว่านี้ การที่จะได้มาซึ่งพลังความรักและความศรัทธา จำเป็นที่ผู้ปกครองจะต้องบำเพ็ญตนให้สมบูรณ์ด้วยคุณลักษณะของผู้ปกครองซึ่งถ้าปฏิบัติได้ ก็จะเป็นเสมือนสิ่งผูกมัดจิตใจคนทั้งหลาย ก่อให้เกิดความนับถือในชั้นสูง กล่าวคือ เคารพนับถือในฐานะที่เป็นพระของเขา

ธรรมที่เป็นเครื่องปกครองตนเองและเป็นยอดคุณสมบัติอันผู้ปกครองพึงมีเพื่อการปกครองผู้อื่น คือ ราชธรรม และจักรพรรดิวัตร 12 ประการ

6.1 จักรพรรดิวัตรในวรรณคดีบาลี

ในจักรกวัตติสูตร คัมภีร์ที่สมณิกาย ปาฎิกวรรค ตอนตนพระสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเตือนให้บุคคลมีตนและมีธรรมเป็นที่พึ่ง ในตอนต่อไปทรงแสดงถึงราชจรยาอัน

ยอก มีกรรมเป็นใหญ่ จึงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันเป็นกรรมในชนภายใน ในหมู่
พล ในพวกกษัตริย์ผู้เป็นอนุยนต์ ในพวกพราหมณ์และคฤหบดี ในชวานันคมและชาวชนบททั้ง
หลาย ในพวกสมณพราหมณ์ ในเหล่าเนื้อและนก คุกรพอ อนึ่งบุคคลเหล่าใดในแว่นแคว้น
ของพ้อ ไม่มีทรัพย์ พ้อพึงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นควย คุกรพอ อนึ่ง สมณพราหมณ์เหล่าใด
ในแว่นแคว้นของพ้อจนจากความเมาและความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติและโสรัจจะ
ฝึกตนแต่ผู้เดียว สงบตนแต่ผู้เดียว ให้ตนคับกิเลสอยู่แต่ผู้เดียว พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์
เหล่านั้น โดยกาลอันควร แล้วไต่ถามสอบถามว่า ท่านชอบรับ กุศลคืออะไร ท่านชอบรับ
อกุศลคืออะไร กรรมมีโทษคืออะไร กรรมไม่มีโทษคืออะไร กรรมอะไรควรเสพ กรรม-
อะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรอันข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงมีเพื่อไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์
สิ้นกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงมีเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข
สิ้นกาลนาน พ้อได้ฟังคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สิ่งใดเป็นอกุศล พึงละเว้นสิ่งนั้น
เสีย สิ่งใดเป็นกุศล พึงถ่มมั่นสิ่งนั้นประพฤติ คุกรพอ นี้แล คือจกัถวัตรอันประเสริฐ
นั้น ฯ¹

ในอรรถกถาจกัถวัตร มีข้อความอธิบายจักรพรรดิวัตรละเอียดยิ่งขึ้น ดังนี้

คตุรายั สงเขปคุโธ ฯ อนุโคชนส์ชาติ ทว ปุตุตทาวุ สีสส์วเร
ปติฏฐเบหิ วตุถคนฐมาลาหิณี จสุส เทหิ สพุเพ อุปพุทเว จสุส
นิวาเรหิ ฯ พลกายาหิสุปี เอเสว นโย ฯ อัย ปน วิเสโส ฯ
พลกาโย กาลั อนุติถุกมิทวา ภตุตเวตุคนสมปทาเนนปี อนุคฺคเหตุพุ-
โพ ฯ อภิสสิตุชชุตติยา ภตุรอสุสาชาเนนยาทิตนสมปทาเนนปี
อุปสงฺกหิตพุพา ฯ อนุยฺนุตชชุตติยา เตสํ อนุรฺรพยานวาทนสมปทาเนนปี
โตเสตพุพา ฯ พุราหุมณา อนุนปानวตุตาทินา เพยฺยชฺมเมเน ฯ

¹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 11 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 3 ทีฆนิกาย
ปาฏิกวรรค (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2515), หน้า.52-53.

คหปติกา ฤๅษตีชนงุคฉกาลพิพิทชาธิสมุปทาเนน ๑ คัถา นิกมวาสิโน
 เนคมา ชนปทวาสิโน จ ชานปทา ๑ สมิตปาปวาหิตปาปา สมณ-
 พุราหุมณา สมณพุราหุมณปริภูซารสมุปทาเนน สฎกาเรคพุพา ๑ มิค-
 ปฎชีโน อภยทาเนน สมสุสาเสคพุพา ๑¹

คำแปล

ในคำว่า อนุโตชนสูมี เป็นต้นนั้น มีความสังเขปดังต่อไปนี้ พอจยังถูกเมีย
 ของพ่อที่เรียกกันว่า ชนภายใน ให้ตั้งอยู่ในศีลสังวร จึงให้ยาเครื่องหอมและดอกไม้เป็นต้น
 แก่เขาด้วย และจงป้องกันอันตรายทั้งปวงแก่เขา แม้นินมูพลทหารเป็นต้น ก็มันนี่เหมือน
 กัน แต่มีความแปลกกันอยู่บางดังต่อไปนี้ พึงอนุเคราะห์พลทหารแม่ศวกการให้คางจางและ
 รางวัลโดยไม่ให้เกินเวลาที่กำหนด พึงส่งเสริมกษัตริย์ที่ได้รับอภิเชกแล้ว (กษัตริย์เมืองขึ้น)
 แม่ศวกการให้รั้นะมีมาอาชานยชนิคคีเป็นต้น พึงทำให้กษัตริย์ผู้เป็นอนุยนต์ (ซาราชบริพาร)
 ชื่นชมแม่ศวกการให้ยวคยานพาหนะตามสมควรแก่เขาเหล่านั้น พึงทำให้พราหมณ์ชื่นชมศวก
 ไทยธรรมมีช้วนนำและเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น พึงทำให้คฤหบดีชื่นชมศวกการให้พืชพันธุ์ ไถ
 ฉาด และโคงาน เป็นต้น พึงทำให้ชาวนิคม คือ ผู้อยู่ในนิคม และชาวชนบท คือ ผู้อยู่ใน
 ชนบทมีความชื่นชมเช่นนั้นเหมือนกัน พึงส่งเคราะห์สมณพราหมณ์ผู้ส่งบระงับบาปและลอยบาป
 แล้ว ศวกการให้เครื่องบริขารสำหรับสมณพราหมณ์ พึงทำให้หมู่นี้อและนกลอดคไปรงใจ
 ศวกอภัยทาน

¹ สมุญจลวิลาสินียา นาม ทิมนิกายฎฐกถาย คติโย ภาโค ปาฎิกวคฺควณฺเณนา
 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2463), หน้า 45.

6.2 ราชธรรมในมหากาพย์รามายณะ

คำว่า "จักรพรรดิวัตร" ไม่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต แต่มีคำว่า "ราชธรรม" คือ ธรรมะหรือหน้าที่ของพระราชา อธิบายว่า พระราชาที่ทรงปกครองประชาชนโดยธรรม จะไครครอบครองโลกทั้งมวล โดยนัยนี้ "จักรพรรดิวัตร" ในวรรณคดีบาลี และ "ราชธรรม" ในวรรณคดีสันสกฤต จึงหมายถึงสิ่งเดียวกัน ในมหากาพย์เรื่อง "รามายณะ" อโยชยากัณฑ์ สรรคที่ 100 ชื่อ กัจจิตสรรค พระรามตรัสถามพระภรตว่าไประพฤติตามราชธรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้หรือไม่

kaccidvinayasampannaḥ kulaputro bahuśrutaḥ /
ana sūyuranudraṣṭā satkṛtaste purohitaḥ // 11 //

พี่น้องว่าเจ้านับถือปโรหิตของเจ้าผู้มีระเบียบวินัย ผู้เป็นกุลบุตร ผู้เป็นพหูสูตร ผู้ปราศจากความอิจฉา ผู้ปกป้องผลประโยชน์ให้เจ้า ใช่ไหม ?

kaccidagniṣu te yukto vidhijño matimānṛjuḥ /
hutaṃ ca hoṣyamānaṃ ca kāle vedayate sadā // 12 //

ตลอดเวลา พราหมณ์ประกอบพิธีบูชาไฟ! คุณลาด ผู้เที่ยงธรรม ไต่บอกให้เจ้าผู้กระทำชฎะทราบในเวลาอันสมควรหรือไม่ ?

kacciddevān pitṛn bhṛtyān gurūn pitṛsamānapi /
vrddhāṃsca tāta vāidyāṃsca brāhmaṇāṃścābhimanyase // 13 //

น้องเอย เจ้าเคารพนับถือทวยเทพ บรรพบุรุษ ชาราชบริพาร ครุผู้เสมอกับบิดา ผู้สูงอายุ แพทย์และพราหมณ์ทั้งหลายหรือไม่ ?

isvastravarasampannamarthaśāstravisāradam /

sudhanvānamupādhyāyam kaccittvam tāta manyase // 14 //

น้องเอ๋ย เจ้าเคารพบูชาครูผู้ชื่อนว่าผู้คนชนชาติที่สุด ผู้คล่องแคล่วในวิชาอรรถ-
ศาสตร์ หรือไม ?

kaccidātmasamāḥ sūrāḥ śrutavanto jitendriyāḥ /

kulināśceṅgitajñāsca kṛtāste tāta mantriṇaḥ // 15 //

น้องเอ๋ย หมุนนตรีของเจ้าเป็นผู้ที่เจ้าตีราคาเสมอกับตนเอง เป็นผู้กล้าหาญ
ผู้คงแก่เรียน ผู้ซมอินทรีย์ ผู้สกล และเป็นผู้นักวิชาพาทีของผู้อื่นหรือไม่ ?

mantra vijayamūlam hi rājñām bhavati rāghava /

susamvṛto mantradarāiramātyāiḥ śāstrakovidāiḥ // 16 //

นี่แน่เจ้าผู้สืบเชื้อสายมาจากกรม อึ่ง ขอปรึกษาอันอำมาตย์ทั้งหลายผู้มีสติปัญญา
ผู้รอบรู้วิชาต่าง ๆ เก็บงำไว้เป็นอย่างดีนั้น ย่อมเป็นรากฐานแห่งชัยชนะของพระราชาทัง
หลาย

kaccinnidrāvaśam nāisīḥ kaccit kāle prabudhyase /

kacciccāpararātreṣu cintayasyarthanāipuṇam // 17 //

เจ้าไม่ได้ตกอยู่ในอำนาจของความหลับใหลใหม่ ? เจ้าตื่นในเวลาหรือไม่ ? และ
ในยามสุดท้ายของราตรี เจ้าคำนึงถึงวิธีหาทรัพย์อย่างสมบูรณ์หรือไม่ ?

kaccinmantrayase nāikaḥ kaccinna bahubhiḥ saha /

kaccitte mantrito mantra rāṣṭram na paridhāvati // 18 //

เจ้าไม่ได้คิดอะไรอยู่เลยใช่ไหม ? เจ้าไม่ได้ปรึกษากับคนจำนวนมากใช่ไหม ?
ความคิดที่เจ้าปรึกษาแล้วยอมไม่แพรงพรายไปสู่ราชอาณาจักรใช่ไหม ?

kaccidartham viniścitya laghumūlam mahodayam /
kṣipramārabhase kartum na dirghayaśi rāghava // 19 //

นี่นะเจ้าผู้สืบเชื้อสายมาจากฤษณะ เมื่อเจ้าพิจารณาเห็นสิ่งที่มันค่าน้อย แต่ใหญ่ลมาก
เจ้าเริ่มต้นทำในทันทีทันใด ไม่ได้ชักช้าใช่ไหม ?

kaccitte sukṛtānyeva kṛtarūpāni vā punaḥ /
viduste sarvakāryāni na kartavyāni pārthivāḥ // 20 //

เจ้าผู้ครองแผ่นดินทั้งหลายทรงทราบถึงการทำดี หรือสิ่งที่ได้ทำไปแล้ว หรือสิ่งที่
ปางอันพึงกระทำ และไม่พึงกระทำของเจ้าหรือไม่ ?

kaccinna tarkāiryuktyā vā ye cāpyaparikīrtitāḥ /
tvayā vā tava vāmātyāirbudhyate tāta mantritam // 21 //

ขอปรึกษาทั้งหลายอันเจ้าหรือหม่อมอำมาตย์ไม่ได้ประกาศ ใคร ๆ ย่อมจะไม่รบกวน
การคาดคะเน หรือควงการประกอบเรื่องขึ้น ไซ้ไหม ?

kaccit sahasrānmūrkhānāmekamicchasi paṇḍitam /
paṇḍīto hyarthakṛcchreṣu kuryānniḥśreyasaḥ mahat // 22 //

เจ้าปรารถนาบัณฑิตคนหนึ่งแทนคนโง่พันคนใช่ไหม ? เพราะว่าในเวลาที่ยุติสน
บัณฑิตจะทำสิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุด

sahasrānyapi mūrkhānām yadyupāste mahīpatiḥ /
atha vāpyayutānyeva nāsti teṣu sahāyatā // 23 //

ถ้าหากว่าเจ้าผู้ครองแผ่นดินให้ความยกย่องคนโง่พินคนหรือหมิ่นคน คนโง่เหล่านั้น
จะไม่มีความเป็นสหายด้วยเลย

eko' pyamātyo medhāvī sūro dakṣo vicakṣaṇaḥ /
rājānam rājamātram vā prāpayenmahatīm śriyam // 24 //

อำมาตย์ผู้เป็นปราชญ์ ผู้กล้าหาญ ผู้มีความชำนาญชำนาญ ผู้มีสายตาแหลมคม แม้
เพียงผู้เดียวเท่านั้น จะพึงนำพระราช หรืออุปราชา ให้บรรลุความมีอิริยังใหญ่

kaccinmukhyā mahatsveva madhyameṣu ca madhyamāḥ /
jaghanyāstu jaghanyeṣu bhṛtyāḥ karmasu yojitāḥ // 25 //

เจ้าใดแต่งตั้งเหล่าข้าราชการบริพารผู้เป็นหัวหน้าในตำแหน่งสูง ผู้ปานกลางใน
ตำแหน่งกลาง ๆ และผู้ต่ำสุดในตำแหน่งต่ำสุด หรือไม่ ?

amātyānupadhātītān pitṛpāitāmahāñśucīn
śreṣṭhāñśreṣṭheṣu kaccittvam niyojayasi karmasu // 26 //

เจ้าใดแต่งตั้งหมู่อำมาตย์ผู้ไม่คดโกง ผู้สืบมาจากเหล่าอหิที่ ผู้บริสุทธิ์ ผู้ประ-
เสริฐสุด ไว้ในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ อันสำคัญยิ่ง หรือไม่ ?

kaccinnogreṇa daṇḍena bhṛśamudvijitaprajam /
rāṣṭram tavānujānanti mantriṇaḥ kāikeyīsuta // 27 //

นี่แน่เจ้าผู้เป็นโอรสของพระนางโกยเกยี้ ที่หวังว่ามนตรีทั้งหลายไม่ยินยอมให้
ประเทศของเจ้ามีประชาชนที่ถูกรายแล้วด้วยการลงโทษอย่างรุนแรง ไซ้ไหม ?

kaccittvam nāvajānanti yājakāḥ patitam yathā /
ugrapratigrahitāram kāmayānamiva striyaḥ // 28 //

ผู้ประกอบขัญพิชิตทั้งหลายมีใครถูกเจ้า เหมือนอย่างที่มีใครถูกคนต่ำชา หรือเหมือน
 อยางสตรีทั้งหลายถูกสามีผู้กราย ผู้มีความตองการ ไซ้ใหม่ ?

upāyakūśalam vāidyam bhṛtyam saṁdūsane ratam /
 sūramāiśvaryakāmaṁ ca yo na hanti sa badhyate // 29 //

พระราชาองค์ใดไม่ทำลายแพทยผู้ฉลาด นอบาย ไม่ทำลายข้าราชการบริพารผู้เพ็ด
 เพลินในการฉนด และไม่ทำลายนักรบผู้ปรารณาไอศวรรย์ พระราชาองค์นั้นจะตองเสียที่

kaccidhrṣṭaśca sūraśca matimān dhṛtimāñśucih /
 kulīnaścānuraktaśca dakṣaḥ senāpatih kṛtaḥ // 30 //

พิหวังว่าคนที่หนักแน่น กลาหาญ มีปัญญา มีความมั่นคง บริสุทธ์ เป็นผู้มัสกุล
 ผูนาชั้นชม และขยันขันแข็ง ใ้รับแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีไซ้ใหม่ ?

balavantaśca kaccitte mukhyā yuddhaviśāradaḥ /
 drṣṭāpadānā vikrāntāstvayā satkṛtya mānitāḥ // 31 //

เหล่าแม่ทัพของเจ้าผู้เชี่ยวชาญในการสงคราม ผู้มีกำลัง ผู้มีผลงานอันยิ่งใหญ่
 เป็นที่ปรากฏ ถูกลาหาญ ใ้รับความยกยอองจากเจ้าอย่างเหมาะสม หรือไม่ ?

kaccidbalasya bhaktam ca vetanam ca yathocitam /
 samprāptakālam dātavyam dadāsi na vilambase // 32 //

เจ้าให้อาหารและคางจางอันพึงใ้ให้อย่างเหมาะสมแก่กองทัพในเวลาอันควร โดย
 มีใครชักช้า ไซ้ใหม่ ?

kālātikramanāccāiva bhaktavetanayorbhṛtāḥ /

bhartuḥ kupyanti duṣyanti so' nartḥaḥ sumahān

smṛtāḥ // 33 //

และเนื่องจากการล่วงเลยเวลาในการให้อาหารและค่างาม บริวารทั้งหลายยอม
โกรธและจะทำร้ายนาย การสูญเสียประโยชน์นั้นถือว่าเป็นเรื่องใหญ่

kaccit sarve' nuraktāstvām kulaputrāḥ pradhānataḥ /

kaccit prāṇāṃstavārtheṣu saṃtyajanti samāhitāḥ // 34 //

กุลบุตรทั้งหลายทั้งปวงภักดีต่อเจ้าตามลำดับความยิ่งใหญ่หรือไม่ ? พวกเขาพร้อม
ใจกันสละชีวิตเพื่อประโยชน์ทั้งหลายของเจ้าหรือไม่ ?

kaccijjānapado vidvān dakṣiṇaḥ pratibhānavān /

yathoktavādī dūtaste kṛto bharata paṇḍitāḥ // 35 //

คูกองนกรต พี่หวังว่าคนที่ป็นชาวชนบท เป็นครู ฆูฉลาด มีปฏิกานเป็นบัณฑิต
เป็นฆูฉลาดตามคำสั่ง เจ้าใดแต่งตั้งให้เป็นทูต ไซ้ใหม่ ?

kaccidaṣṭādaśānyeṣu svapakṣe daśa pañca ca /

tribhistribhiravijñātāirvetsi tīrthāni cāraṇāiḥ // 36 //

พี่หวังว่าเจ้าครูของทองของตนเอง 15 ทาง และครูของทางของฝ่ายอื่นอีก 18
ทาง โดยการไ้จารบรูษหมู่ละ 3 ซึ่งไม่รูจักกัน

kaccidvyapāstānahitān pratiyātāṃsca sarvadā /

durbalānanavajñāya vartase ripusūdana // 37 //

นี่แน่เจ้าผู้ทำลายชาติก ในกาลทุกเมื่อ เจ้าไม่ได้แสดงความคุณแก่เหล่าศัตรู
ผู้ถูกขับออกไป และกลับเข้ามาอีกกว่าเป็นผู้อนกำลังใจใหม่ ?

kaccinna lāukāyatikān brāhmaṇāmstāta sevase /
anarthakuśalā hyete bālāḥ paṇḍitamāninaḥ // 38 //

น้องเอ๋ย เจ้าไม่ได้เคารพนับถือพราหมณ์ผู้มีความเชื่อในลัทธิวัถุนิยมใจใหม่ ?
เพราะว่าพราหมณ์เหล่านั้นเป็นคนชั่วร้าย เป็นคนโง่ เป็นผู้นับถือว่าตัวเองเป็นบัณฑิต

dharmaśāstreṣu mukhyeṣu vidyamāneṣu durbudhāḥ /
buddhimānvīksikīṃ prāpya nirarthaṃ pravadanti te // 39 //

พราหมณ์เหล่านั้นเป็นผูโง่เขลาในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ทั้งหลาย ซึ่งสำคัญและเป็นจริง
เมื่อพวกเข้าบรรลุปุทธิ คือ วิชาตรรกวิทยาแล้ว ก็ประกาศสิ่งที่ปราศจากประโยชน์

vīrāiradhyaṣitām pūrvamasmākaṃ tāta pūrvakāiḥ /
satyanāmām dr̥dhadvārām hastyaśvarathasaṅkulām // 40 //
brāhmaṇāiḥ kṣatriyāirvāiśyāiḥ svakarmaniratāiḥ sadā /
jitendriyāirmahotsāhāirvṛtāmāryāiḥ sahasraśaḥ // 41 //
prāsādāirvividhākārāirvṛtām vāidyajanākulām /
kaccit samuditām sphītāmayodhyām parirakṣasi // 42 //

น้องเอ๋ย เจ้าได้ปกป้องรักษาเมืองอโยธยาที่มั่งคั่ง สูงเด่น เคยเป็นที่อยู่ของ
บรรพบุรุษกษัตริย์ของเราในกาลก่อน เป็นเมืองที่สมชื่อ มีประตูแข็งแรง เกือบกลด
ควยขวางมาและรอด ในกาลทุกเมื่อ มันพร้อมด้วยหมู่พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ผู้พอใจ
ในการทำงานของตน และหมื่นนอารยะจำนวนพันผู้ขมอินทรีย์ และมีความอดุสาหะยิ่งใหญ
เป็นเมืองที่แวดล้อมด้วยปราสาททั้งหลายรูปทรงต่าง ๆ และเต็มไปด้วยชนผู้คงแก่เรียน
หรือไม่ ?

kacciccāityaśatāirjuṣṭaḥ suniviṣṭajanākulaḥ /
devasthānāiḥ prapābhiśca taṭākāiścopaśobhitaḥ // 43 //

ราชอาณาจักรนารีนรมยควยเจตียจำนวนร้อย มากควยหมุ่คนผู้ใ้รับการคุมครอง
อย่างดี ประคัมประคาควยเทวสถาน ประปา และบ่อน้ำทั้งหลาย หรือไม ?

prahrṣṭanaranārīkaḥ samājotsavaśobhitaḥ /
sukṛṣṭasīmā paśumān himsābhirabhivarjitaḥ // 44 //

มีชายและหญิงผู้มีความสุข งคงามควยงานชุมชนและงานฉลอง มีเขตแดนที่ลาก
ไว้นั่นนอนแล้ว มีฝูงปศุสัตว์ ไม่มีการเบียดเบียนเลย

adevamātrko ramyaḥ śvāpadāiḥ parivarjitaḥ /
parityakto bhayāiḥ sarvāiḥ khanibhiścopaśobhitaḥ // 45 //

ราชอาณาจักรแม้ไม่มีฝนตกลงมากยิ่งนารีนรมย์ ปราศจากเหล่าสัตว์ป่า ปลอดภัย
จากภัยทั้งหลายทั้งปวง และประคัมประคาควยบ่อแร่ทั้งหลาย

vivarjito narāiḥ pāpāirmama pūrvāiḥ surakṣitaḥ /
kaccijjanapadaḥ sphītaḥ sukhaṁ vasati rāghava // 46 //

นี่นะเจ้าผู้สืบเชื้อสายมาจากฤษี ราชอาณาจักรที่มั่งคั่งปราศจากคนบาป อัน-
บรรพบุรุษของเราได้ปกป้องรักษาไว้อย่างดีแล้วนั้น คำรงอญควยความสุขหรือ ?

kaccitte dayitāḥ sarve kṛṣigorakṣajīvināḥ /
vārtāyāṁ saṁśritastāta loko hi sukhaṁmedhate // 47 //

น้องเอ๋ย คนทั้งปวงผู้เลี้ยงชีวิตด้วยการกสิกรรมและการเลี้ยงสัตว์ ได้รับความเกอ
กูลจากเจ้าหรือไม่ ? เพราะว่าประชาชนผู้เลี้ยงชีวิตในอาชีพนี้ จะได้รับความสุขเพิ่มมากขึ้น

teṣām guptiparīhārāiḥ kaccitte bharaṇaṃ kṛtaṃ /
rakṣyā hi rājñā dharmeṇa sarve viṣayavāsinaḥ // 48 //

เจ้าทนายวังเขาเหล่านั้นคอยการคุ้มครองและการบริหารหรือไม่ เพราะว่าผู้
อาศัยอยู่ในแคว้นแคว้นทั้งหลายทั้งปวง เป็นผู้นับพระราชาฟังคุ้มครองตามหน้าที่

kaccit striyaḥ sāntvayasi kaccittāśca surakṣitāḥ /
kaccinna śraddadhāsyāsām kaccidguhyaṃ na bhāṣase // 49 //

เจ้าเอาใจสตรีทั้งหลายหรือไม่ ? และนางทั้งหลายได้รับการคุ้มครองอย่างใดหรือ
ไม่ ? เจ้าไม่ได้เชื่อใจนางไซ้ไหม ? เจ้าไม่ได้บอกความลับไซ้ไหม ?

kaccinnāgavanaṃ guptaṃ kaccitte santi dhenukāḥ /
kaccinna gaṇikāśvānāṃ kuñjarāṇāṃ ca tṛpyasi // 50 //

ป่าที่ข้างอาศัยอยู่ได้รับการดูแลรักษาดีหรือไม่ ? แม้โคทั้งหลายของเจ้ามีอยู่พอเพียง
หรือไม่ ? พี่หวังว่า เจ้าคงยังไม่ฟังพอใจต่อจำนวนช้างพัง มา และช้างพลายไซ้ไหม ?

kacciddarśayase nityaṃ manusyāṇāṃ vibhūṣitam /
utthāyotthāya pūrvāhne rājaputra mahāpathe // 51 //

คุณอนราชบุตร ทุกครั้งที่เจ้าลุกขึ้นในเวลาก่อนเที่ยง เจ้าปรากฏตัวต่อหน้าพสก-
นิกรทั้งหลาย ณ ถนนใหญ่ คอยการแต่งตัวเรียบร้อยอยู่เสมอ ไซ้ไหม ?

kaccinna sarve karmāntāḥ pratyakṣāste' viśāṅkayā /
sarve vā punarutsrṣṭā madhyamevātra kāraṇaṃ // 52 //

กิจการงานทั้งหลายทั้งปวงไม่ได้เป็นที่ประจักษ์แก่เจ้า โดยปราศจากความกลัวเกรง
หรืออีกประการหนึ่ง เจ้าจะเลยกิจการงานทั้งปวง ในกรณีนี้ควรปฏิบัติทางสายกลางเท่า
นั้น

kaccit sarvāni durgāni dhanadhānyāyudhodakāih /
yantrāisca paripūrṇāni tathā śilpidhanurdharāih // 53 //

ป้อมคายทั้งหลายทั้งปวงบริบูรณ์ด้วยเงินทอง धानยาหาร อาวุธ และน้ำ
เครื่องยন্ত্রกลไกทั้งหลาย พร้อมด้วยนายช่างชั้นสูงเชี่ยวชาญในศิลปะ หรือไม่ ?

āyaste vipulaḥ kaccit kaccidalpataro vyayaḥ /
apātreṣu na te kaccit kośo gacchati rāghava // 54 //

นี่แน่เจ้าผู้สืบเชื้อสายมาจากฤๅม รวยไค้ของเจ้ามากมายไซ้ไหม ? รายจ่าย
น้อยกว่าไซ้ไหม ? เจ้าไม่ไค้ไค้จ่ายเงินทองไปเป็นสิ่งที่ไม่สมควรไซ้ไหม ?

devatārthe ca pitrarthe brāhmaṇābhyāgateṣu ca /
yodheṣu mitravargeṣu kaccidgacchati te vyayaḥ // 55 //

รายจ่ายของเจ้ายอมจ่ายไปเพื่อเทวดา เพื่อบรรพบุรุษ เพื่อพรานหมันและแขก
ทั้งหลายผู้ไม่ไค้รับเชิญ เพื่อเหลาหาร และเพื่อพวกพ้อง ไซ้ไหม ?

kaccidāryo viśuddhātmā kṣāritaścorakarmanā /
adr̥ṣṭaḥ śāstrakuśalāirna lobhādvadhyate śuciḥ // 56 //

อารยชนผู้มีอาत्मันบริสุทธิ์ เป็นผู้ถูกกล่าวหาด้วยคดีโจรกรรม และผู้พิพากษาผู้
เชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ มิไค้ไค้สวน ผู้บริสุทธิ์ยอมไม่ถูกฆ่าเพราะความโลภไซ้ไหม ?

grhītaścāiva prṣṭaśca kāle dr̥ṣṭaḥ sakāraṇaḥ /
kaccinna mucyate coro dhanalobhānnaṛaṣabha // 57 //

ดูก่อนนราสก็ อีกประการหนึ่ง เขาจับโจรมาไต่สวน และในเวลานั้นมีของกลาง
อยู่ควย เขาจะไม่ปล่อยโจรนั้นเพราะความโลภในทรัพย์ใช้ไหม ?

vyasane kaccidādhyasya durgatasya ca rāghava /
artham virāgāḥ paśyanti tavāmātyā bahuśrutāḥ // 58 //

นี่แน่เจ้าผู้สืบเชื้อสายมาจากฤษี ในกรณีพิพาทระหว่างคนรวยกับคนจน เหล่าอ่า-
มาตย์ของเจ้าผู้เป็นพหูสูต ผู้ตัดสินโดยไม่ลำเอียง ย่อมมองเห็นข้อเท็จจริงใช้ไหม ?

yāni mithyābhisastānāṃ patantyaśrāṇi rāghava /
tāni putrapaśūn ghnanti prītyarthamanuśāsataḥ // 59 //

รามน น้ำตาของผู้ถูกกล่าวหาอย่างผิด ๆ ย่อมตกลงมาทำลายสิ่งเหล่านี้ คือ
บุตร และฝูงสัตว์ของผู้ปกครองเพื่อความสุข (ของตัวเอง)

kaccidvṛddhāṃśca bālāṃśca vāidyamukhyāṃśca rāghava /
dānena manasā vācā tribhīretāirbubhūṣase // 60 //

รามน เจ้าปรารถนาจะเกื้อกูลผู้สูงอายุ ผู้เยาว์ นมอ และชนชั้นผู้นำทั้งหลาย
ควยสิ่งสามประการเหล่านี้ คือ ทาน นำใจ และนำคำ หรือไม ?

kaccidgurūṃśca vṛddhāṃśca tāpasān devatātithin /
cāityāṃśca sarvān siddhārthān brāhmaṇāṃśca
namasyasi // 61 //

เจ้านอบนอมครุ ผู้สูงอายุ คาสส เทวคาจะแฆก เจกีย นักดิททิงหลาย
หังปวง และพราหมณหังหลายหรือไม่ ?

kaccidarthena vā dharmamarthaṃ dharmeṇa vā punaḥ /
ubhāu vā prītilobhena kāmena ca na bādhasē // 62 //

เจามีไคคักขวางธรรมะควยอรรถะ หรือชัคขวางอรรถะควยธรรมะ หรือชัค
ขวางหังสองประการควยการอยากไคความสนุกและกามะ ไทใหม่ ?

kaccidartham ca dharmam ca kāmam ca jayātām vara /
vibhajya kāle kālajña sarvān varada sevase // 63 //

นี่ณะเจาญุประเสริฐแห่งญุชนะหังหลาย เจาญุรกาละ เมื่อเจากำหนดอรรถะ
ธรรมะ และกามะในกาลอันสมควรแล้ว เจาประพฤคิตามสิ่งหังปวงหรือไม่ เจาญุประ-
ทานพร ?

kaccitte brāhmaṇāḥ śarma sarvasāstrārthakovidāḥ /
āsamsante mahāprājña pāurajānapadāiḥ saha // 64 //

นี่ณะเจาญุเป็นปราชญ์ยิ่งใหญ่ เหลาพราหมณญุเชี่ยวชาญในศาสตร์และอรรถหัง
ปวง พรอมควยชาวเมืองและชาวชนบทหังหลาย ปรรอดนาเจาเป็นที่หังหรือไม่ ?

nāstikyamanṛtaṃ krodham pramādam dīrghasūtratām /
adarśanam jñānavatāmālasyaṃ pañcavṛttitām // 65 //

ekacintanamarthānāmanarthajñāisca mantranam /
niścitanāmanārambham mantrasyāparirakṣanam // 66 //

maṅgalasyāprayogam ca pratyutthānam ca sarvataḥ /
kaccittvam varjayasyetān rājadosāścaturdaśa // 67 //

เจ้าละเว่นโทษของพระราชาสิบสี่ประการ คือ 1. ความไม่ศรัทธาในพระเจ้า
2. ความเท็จ 3. ความโกรธ 4. ความประมาท 5. ความเฉื่อยชา 6. การไม่
ไต่พบเห็นกับผู้มีความรู้ 7. ความเกียจคร้าน 8. การปล่อยตัวตามเบญจกามคุณ
9. การยึดถือความคิดเห็นเพียงอย่างเดียวของอรรถทั้งหลาย 10. คำแนะนำโดยผู้ไม่รู้
จักรรตทั้งหลาย 11. การไม่เริ่มต้นทำสิ่งที่ได้ตั้งใจไว้แล้ว 12. การไม่รักษาความคิด
13. การไม่กระทำการอันเป็นมงคล 14. ความเป็นอริในทุหนทุกแห่ง เหล่านี้หรือไม่ ?

daśa pañca caturvargān saptavargam ca tattvataḥ /
aṣṭavargam trivargam ca vidyāstisraśca rāghava // 68 //
indriyāṇām jayam buddhvā śāḍguṇyam dāivamānuṣam /
kṛtyam viṁśativargam ca tathā prakṛtimaṇḍalam // 69 //
yātrādaṇḍavidhānam ca dviyonī sandhivigrahāu /
kaccidetān mahāprājña yathāvadanumanyase // 70 //

นี่นะเจ้าผู้สืบเชื้อสายมาจากฤษี จากความเป็นจริง เมื่อเจ้ารู้หมวดสิบ หมวด
ห้า หมวดสี่ หมวดเจ็ด หมวดแปด หมวดสาม และวิทยาสาม รู้ยักษนะเหนืออินทรี
ทั้งหลาย รู้ลักษณะที่เป็นคุณหกประการอันเป็นของเทวะและมนุษย์ รู้หมวดยี่สิบอันพึงกระ-
ทำในราชอาณาจักรทั้งมวล รู้วิธีการจัดทัพและการลงโทษ รู้สันติภาพและสงครามที่มีสา-
เหตุสองประการแล้ว เจ้าอนุญาตสิ่งเหล่านี้อย่างถูกต้องหรือไม่ เจ้าผู้เป็นปราชญ์ยิ่งใหญ่ ?

mantribhistvam yathoddiṣṭāiscaturbhistribhireva vā /
kaccit samastāirvyastāirvā mantram mantrayase
mithaḥ // 71 //

เจ้าปรึกษาโครงการอย่างลับ ๆ กับมนตรีทั้งหลายของเจ้าผู้ได้รับแต่งตั้ง 4 คน
หรือ 3 คน ทั้งที่รวมกันหรือแยกกันทีละคน หรือไม่ ?

kaccitte saphalā vedāḥ kaccitte saphalāḥ kriyāḥ /
kaccitte saphalā dārāḥ kaccitte saphalam śrutam // 72 //

ที่หวังว่าการศึกษาพระเวทของเจ้าคงจะมีผล การกระทำทั้งหลายของเจ้ามีผลหรือไม่? สมนต์ทั้งหลายของเจ้ามีลูกหรือไม่? ความรู้ของเจ้าที่ได้ฟังมาในพระคัมภีร์ใดผลหรือไม่?

kaccidesāiva te buddhiryathoktā mama rāghava /
āyuṣyā ca yaśasyā ca dharmakāmārthasamhitā // 73 //

รามพ ความคิดที่พี่ได้บอกไว้นั้น ที่จะทำให้อายุยืน เพิ่มยศ และความคิดที่จะพาไปสู่ธรรมะ กามะ และอรรณะ เจ้ายังปฏิบัติตามความคิดนี้อยู่หรือไม่?

yāṃ vṛttim vartate tāto yāṃ ca naḥ prapitāmahāḥ /
tām vṛttim vartase kaccidyā ca satpathagā śubhā // 74 //

ทวดและพ่อของเราประพฤติตามความประพฤติอย่างไรใด เจ้าประพฤติตามความประพฤติอย่างนั้น อันเดินตามทางที่ดี และเป็นความประพฤติอันดีงามหรือไม่?

kaccit svādukrtaṃ bhojyameko nāśnāsi rāghava /
kaccidāsamsamānebhyaḥ mitrebhyaḥ samprayacchasi // 75 //

รามพ: เจ้าไม่ได้อินอาหารอร่อยคนเดียวใช่ไหม? เจ้าแจกให้แก่มิตรทั้งหลายผู้ปรารถนาอยู่ใช่ไหม?

rājā tu dharmena hi pālayitvā mahāmatirdanda -
dharah prajānām /
avāpya kṛtsnām vasudhām yathāvaditaścyutaḥ
svargamupāiti vidvān // 76 // ¹

¹ Valmīki, Rāmāyana (2nd ed; Madras : M.I.J. Press, 1958), pp. 269-72.

เพราะว่าเมื่อพระราชาผู้เฉลียวฉลาดเป็นผู้พิพากษาของประชาชนทรงปกครอง
ด้วยธรรมะแล้ว พระองค์จะโคจรอบครองโลกทั้งมวล เมื่อพระองค์เป็นผู้รู้สึกเคลื่อน
จากโลกนี้แล้ว พระองค์จะเสด็จสู่อสวรรค์

ราชธรรมที่กล่าวไว้ในรามายณะนี้มีอยู่หลายประการ ส่วนมากเป็นข้อประพฤติ
ปฏิบัติสำหรับพระราชาโดยทั่วไป แต่ถาพระราชาพระองค์ใดทรงปฏิบัติโคจรอบถวนอย่างนี้
พระราชาพระองค์นั้นจะทรงเป็นพระจักรพรรดิ หลักสำคัญของราชธรรมนั้นเน้นหนักอยู่ที่การ
ให้การปกป้องคุ้มครองรักษาโดยธรรมแก่ประชาชนถวนหนา

6.3 ราชธรรมในมหากาพย์มหาภารตะ

ใน "มหากาพย์" ศานติบรพ พระภิกษุได้ตรัสถึงความสำคัญของราชธรรม
กับพระเจ้ายุधिษไธรวา

yathā rājan hastipade padāni samliyante

sarvasattvodbhavāni /

evam dharmān rājadharmeṣu sarvān sarvāvasthān

sampralinān nibodha // 25//

ลูกอ่อนพระราชา รอยเท้าที่เกิดจากสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ย่อมรวมอยู่ในรอยเท้า
ของช้างฉันทิโค ขอพระองค์โปรดทราบบว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวงทุก ๆ สภาวะก็รวมอยู่ใน
ราชธรรมทั้งหลายฉันทิโค

alpāśrayānalpaphalān vadanti dharmānanyān

dharmavido manuṣyāḥ /

mahāśrayam bahukalyānarūpam kṣātram dharmam

netaram prāhurāryāḥ // 26//

มนุษย์ทั้งหลายผู้รู้อยู่กล่าวว่า ธรรมทั้งหลายอื่น ๆ เป็นที่พึ่งได้เพียงเล็กน้อย
ให้ผลเพียงเล็กน้อย เหล่าอารยชนกล่าวว่า ธรรมของกษัตริย์มีไซ้ธรรมอื่นเป็นที่พึ่งอันยิ่ง
ใหญ่ เป็นแหล่งเกิดแห่งความค้ำจุนมากมาย

sarve dharmā rajādharmapradhānāḥ

sarve varṇāḥ pālyamānā bhavanti /

sarvastyaḅgo rājadharmeṣu rājaḅ-

satyāgaḅ dharmāḅ cāhuragryāḅ purāḅaḅ // 27 //

ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีราชธรรมเป็นประธาน วรรณะทั้งหลายทั้งปวงยอมใ้รับ
การคุ้มครอง การสละทั้งสินมีอยู่ในราชธรรม กูกอนพระราชา ท่านกล่าวว้า ธรรมที่
ประกอบววยการสละ เป็นธรรมที่ค้เยี่ยมและมีมาแต่โบราณ

majjet trayī dandanitāu hatāyāḅ

sarve dharmāḅ prakṣayeyurvibuddhāḅ /

sarve dharmāścāsramāḅaḅ hatāḅ syuḅ

kṣātre tyakte rājadharme purāḅe // 28 //

เมื่อทั้ดทั้นค้¹ สวบสูญแล้ว พระเวททั้งสามพ้ิงสูญสลาย ธรรมทั้งหลายทั้งปวงที่
ค้ิงวามพ้ิงสูญสลาย หนึ่ง เมื่อราชธรรมแต้ครั้งโบราณที่เป็นของกษัตริย์ถูกสละทั้ิงแล้ว ธรรม
ทั้งหลายทั้งปวงของว้ถีทางค้วาเนนชีวิตทั้งหลายพ้ิงเป็นล้ิงที่สูญสลาย

sarve tyāgā rājadharmeṣu drṣṭāḅ

sarvā dīkṣā rājadharmeṣu caktāḅ /

sarvā vidyā rājadharmeṣu yuktāḅ

sarve lokā rājadharme pravīṣṭāḅ // 29 //

การสละทั้งหลายทั้งปวงเห็นอยู่ในราชธรรม พ้ิชิตกษา² ทั้งหลายทั้งปวงถูกกล่าว
ค้ิงในราชธรรม ความรู้ทั้งหลายทั้งปวงประกอบแล้วในราชธรรม ชาวโลกทั้งหลายทั้งปวง
เขาอยู่ในราชธรรม

¹ กฎหมายเกี่ยวกับการลงโทษ

² กิจพ้ิชิตท้วากอนยัญพ้ิชิต, การรับมนตรีเบ้องตนซึ่งอาจารย์บอกใ้

yathā jivāḥ prakṛtāirvadhyamānā

dharmasrutānāmupapīdanāya /

evam dharmā rājadharmāirviyuktāḥ

samcinvanto nādriyante svadharmam // 30 // ¹

การมาตั้งมีชีวิตทั้งหลายของเหล่าคนใจบาปช้า ย่อมเป็นไปเพื่อการเบียดเบียน
ธรรมที่ตนได้ศรัทธามาแล้ว ฉะนั้นใด หากธรรมทั้งหลายถูกแบ่งแยกออกจากราชธรรม หมุ่คน
ที่รวมกันอยู่ก็จะไม่สนใจธรรมของตนเอง ฉะนั้น

"มหาภารตะ" ได้ให้ความสำคัญกับราชธรรมมาก มีอยู่หลายบรรพที่กล่าวถึง
ราชธรรม เช่น สถาบรรพ อหุโยคบรรพ ศานติบรรพ และอาศรมวาสิกบรรพ บรรพที่
กล่าวถึงราชธรรมมากที่สุด คือ ศานติบรรพ พระเจ้ายุधिษฐีรทรงทูลขอราชาโฆวาทจาก
พระ—ภีষมะ พระ—ภีษมะตรีศถึงราชธรรมของพระราชาอุปารรณาคะครองโลก ใน
อภิชายที่ 96 ชื่อ ราชธรรมานุศาสน์ มีข้อความเกี่ยวกับธรรมะที่พระราชาพึงมีต่อศรั
ไวกังนี้

bhīṣma uvāca พระ—ภีษมะตรีศว่า

nādharmena mahīm jetum lipseta jagatīpatiḥ /

adharmavijayam labdhvā ko nu manyeta bhūmipah // 1 //

เจ้าผู้ครองแผ่นดินไม่ควรปรารถนาจะชนะโลกด้วยอธรรม เมื่อพระองค์ได้รับชัยชนะ
ชนะด้วยอธรรมแล้ว ใครเล่าจะพึงยกย่องสรรเสริญ

¹ Mahābhārata (Gorakhpura : Gītā Press, 1957), III,
p. 387.

adharmayukto vijayo hyadhruvo' svargya eva ca /
sādayatyēṣa rājānaṃ mahimā ca bhāratarṣabha // 2 //

เพราะว่าชัยชนะที่ประกอบด้วยอธรรม เป็นชัยชนะที่ไม่แน่นอน และไม่นำไปสู่
สวรรค์ นั่นนะเจ้าผู้ประเสริฐสุดของเราท ชัยชนะเช่นนี้ยอมทำด้วยพระราชาและโลก

viśīrnakavacaṃ cāiva tavāsmīti ca vādinam /
kṛtāñjalim nyastāśāstram grhītvā na hi himsayet // 3 //

เมื่อจับผู้ใดเอกราชจากกระจุยกระจาย ผู้ใดกล่าววว่า "ข้าพเจ้าเป็น (ทาส)
ของพระองค์" ผู้กระทำอุทิศ และผู้วางอาวุธแล้ว ไม่ควรจะทำร้ายเขาเหล่านั้น

balena vijito yaśca na tam yudhyeta bhūmipah /
samvatsaram vipraṇayet tasmājjātaḥ punarbhavet // 4 //

ผู้ใดพ่ายแพ้แก่กองทัพ พระเจ้าแผ่นดินไม่พึงต่อสู้กับเขาผู้นั้น ควรให้เวลาผ่านไป
หนึ่งปี และเนื่องจากเหตุนี้ ผู้นั้นพึงเป็นผู้เกิดใหม่อีกครั้งหนึ่ง

nārvāksamvatsarāt kanyā praṣṭhavyā vikramāhṛtā /
evameva dhanam sarvaṃ yaccānyatsahasā" hṛtam // 5 //

หญิงสาวผู้ถูกนำมาด้วยการใช้กำลัง ไม่ควรได้รับการชกตามก่อนเวลาหนึ่งปี และ
ทรัพย์สินทั้งปวงอันใดที่ถูกนำมาโดยการใช้กำลัง ก็ควรจะทำเช่นนี้

na tu vadhyadhanam tiṣṭhet pibeyurbrāhmaṇāḥ payah /
yuñjīrannapyanaḍuḥaḥ kṣantavyaṃ vā tadā bhavet // 6 //

ส่วนทรัพย์สินของชาติก็ไม่ควรเก็บไว้ พราหมณ์ทั้งหลายควรได้คัมภีร์มนม ผูกโคควร
นำไปไต่แรงงาน และในกาลครั้งนั้น ควรจะมีการพระราชทานอภัยโทษ

rājñā rājāiva yoddhavyastathā dharmo vidhīyate /
nānyo rājānamabhyasyedarājanyah kathañcana // 7 //

มีบทบัญญัติว่า พระราชาควรเอาชนะพระราชา ผู้อื่นที่มีโทษพระราชาไม่ควรจะเอา
ชนะพระราชา ไม่วาควยวิธีใด ๆ ก็ตาม

anikayoḥ samhatayoryadiyād brāhmaṇo' ntarā /
śāntimicchannubhayato na yoddhavyam tadā bhavet // 18 //

ถ้าหากว่าพรหมณ์ผู้ปรารถนาสันติภาพ พึ่งไปในตามกลางกองทัพทั้งสองที่กำลังต่อสู้
กันอยู่ ในเวลานั้น ไม่ควรจะมีการต่อสู้จากทั้งสองฝ่าย

maryādām śāśvatim bhindyād brāhmaṇam yo 'bhilañghayet /
atha cellañghayedeva maryādām kṣatriyabruvaḥ // 9 //

กษัตริย์ผู้ใดทำร้ายพรามณ์ กษัตริย์ผู้นั้นทำลายบทบัญญัติอันเป็นอมตะ ถ้าหากว่าเขา
ล่วงละเมิดบทบัญญัติ เขาก็เป็นกษัตริย์แต่เพียงชื่อ

asamkhyeyastadūrdhvaṃ syādanādeyaśca saṃsadi /
yastu dharmavilopena maryādābhedanena ca // 10 //

ตอจากนั้น เพราะการทำลายธรรมะ และเพราะการทำลายกฎข้อบังคับ เขาจึง
เป็นผู้ไม่คู่กัน และไม่ถูกรับเข้าไว้ในที่ประชุม

tām vṛttiṃ nānuvarteta vijigīṣurmahīpatiḥ /
dharmaḥ labdhādhi vijayāllābhaḥ ko' bhyadhiko bhavet // 11 //

พระเจ้าแผ่นดินปรารถนาชัยชนะไม่พึงประพฤติกามความประพฤติเช่นนั้น เพราะ
ว่า จะพึงมีลาภอันใดเล่าที่ยิ่งใหญ่กว่าลาภจากชัยชนะที่ใคร่รับมาโดยธรรม

sahasānāryabhūtāni kṣiprameva prasādayet /
sāntvena bhogadānena sa rājñāṃ paramo nayaḥ // 12 //

นโยบายที่ประเสริฐสุดของพระราชา นั่น คือ พึงยังอนารยชนทั้งหลายให้สงบใน
พื้นที่เห็นใจโดยรวดเร็ว และควยคำพูดที่อ่อนหวานสุภาพ และควยการประทานโภคทรัพย์

nāmitro vinikartavyo nāticchedyaḥ kathañcana /
jīvitam hyapyaticchinnāḥ saṃtyajecca kadācana // 15 //

ไม่ว่าควยประการใดก็ตาม ศัตรูไม่พึงถูกกระทำอย่างป่าเถื่อน หรือไม่พึงถูกสับ
เป็นชิ้น ๆ เพราะว่าในกาลใดก็ตามที่เขาถูกสับเป็นชิ้น ๆ ชีวิตก็จะออกจากร่างไป

alpenāpi ca saṃyuktastuṣyatyeva narādhipaḥ /
śuddham jīvitamevāpi tādrśo bahu manyate // 16 //

อนึ่ง พระราชาแม้จะทรงมีราชทรัพย์จำนวนมาก แต่ก็ทรงพอพระทัย พระราชา
ผู้เข่นนี้ยอมทรงคิดถึงชีวิตอันบริสุทธิ์สะอาดเท่านั้นว่ามีค่ามาก

yasya sphīto janapadaḥ sampannaḥ priyarājakaḥ /
saṃtuṣṭabhr̥tyasacivo dr̥dhamūlaḥ sa pārthivaḥ // 17 //

แว่นแคว้นของพระราชาพระองค์ใด ครุ่นเรื่องสมบุรณ มีเหล่าเจาชายผู้ภักดี มีชา-
ราชบริพารและมุขมนตรีผู้มาชื่นชม พระราชาพระองค์นั้นทรงเป็นผู้มีฐานอันมั่นคง

ṛtvikpurohitācāryā ye cānye śrutasattamāḥ /
pūjārhaḥ pūjitā yasya sa vāi lokaviducyate // 18 //

อนึ่ง พราหมณ์ผู้สังเวยตามฤคกาล ปุโรหิต และอาจารย์ทั้งหลายเหล่าอื่นเหล่าใด เป็นผู้มั่งคั่งเสียดที่สุด เป็นผู้ควรแก่การบูชาของพระราชาพระองค์ใด ได้รับการบูชาแล้ว โบราณท่านกล่าววาทะ พระราชาพระองค์นั้นทรงเป็นผู้รู้จักโลก

etenāiva ca vṛttena mahim prāpa surottamaḥ /
anena cendraviṣayam vijigīṣanti pārthivāḥ // 19 //

อนึ่ง พระอินทร์ทรงครอบครองโลกด้วยความประพตินี้ และเจ้าผู้ครองแผ่นดินทั้งหลายยอมปรารถนาจะพิชิตตำแหน่งของพระอินทร์ด้วยความประพตินี้เช่นกัน

uccāvacaṅi vittāni dharmajñānām yudhiṣṭhira /
āsan rājñām purānānām sarvaṃ tanmama rocate // 20 //

นั่นนะยูริชเลียร ทรัพย์สมบัติมากมายของพระราชาทั้งหลายผู้มีมัญญ์ในสมัยโบราณ มีอยู่อย่างไร สิ่งทั้งหมดนั้นเป็นที่พอใจของฉัน

sarvavidyātirekeṇa jayamicchenmahāpatih /
na māyayā na dambhena ya icched bhūtimāt-
manah // 24 // ¹

เจ้าผู้ครองแผ่นดินพระองค์ใดพึงปรารถนาความมั่งคั่งรุ่งเรืองของพระองค์เอง เจ้าผู้ครองแผ่นดินพระองค์นั้นพึงปรารถนาชัยชนะด้วยความมั่งคั่งทั้งหลายทั้งปวงมากมาย แต่มิใช่ความกลอุบาย หรือด้วยความหลอกลวง.

¹
Ibid., p. 423.

พระราชานุครองโลกทรงมีธรรมะเป็นสิ่งสำคัญ ธรรมะคือหน้าที่ของมนุษย์ พระ-
ราชาทรงมีราชธรรม คือ หน้าที่ของพระราชา ซึ่งนอกจากจะประกอบด้วยคุณธรรมทั้งหลาย
ดังกล่าวมาแล้ว พระองค์ยังต้องประกอบด้วยพระเดชานุภาพอีกด้วย ในมหากาณะ คานทิ-
บรรพ อธิบายที่ 14 พระราชานุปรารถนาจะครองโลก จะต้องมียุคลักษณะดังต่อไปนี้

na klībo vasudhām bhūṅkte na klībo dhanamaśnute /
na klībasya grhe putrā matsyāḥ pañka ivāsate // 13 //

คนอ่อนแอยอมไม่ได้ครอบครองโลก คนอ่อนแอยอมไม่ได้รับทรัพย์สินสมบัติ บุตรชาย
ทั้งหลายจะไม่มีในเรือนของคนอ่อนแอ เหมือนปลาทั้งหลายไม่มีในโคตอนตม

nādaṇḍaḥ kṣatriyo bhāti nādaṇḍo bhūmimaśnute /
nādaṇḍasya prajā rājñāḥ sukhaṃ vindanti bhārata // 14 //

ข้าแต่พระองค์ผู้เฝ้าพันชุกรต กษัตริย์ผู้ปราศจากพระเดชานุภาพจะไม่มีพระเกียรติ-
ยศปรากฏ จะไม่ได้ครอบครองโลก และประชาชนของพระองค์จะไม่ประสบความสำเร็จ

mitratā sarvabhūteṣu dānamadhyayaṇaṃ tapaḥ /
brāhmaṇasyāiva dharmāḥ syānna rājño rājasattama // 15 //

ข้าแต่พระราชาผู้ประเสริฐสุด ความเป็นมิตรต่อสัตว์โลกทั้งหลายทั้งปวง การให้
ทาน การศึกษาพระเวท และการบำเพ็ญตบะ เป็นหน้าที่ของพราหมณ์ ไม่ควรเป็นหน้าที่
ของพระราชา

asatāṃ pratiṣedhaśca satāṃ ca paripālanam /
eṣa rājñāṃ paro dharmāḥ samare cāpalāyanam // 16 //

การชั่งชั่งพวกคนชั่ว การคุมครองเหล่าคนดี และการไม่หนีในสมรภูมิ เหล่านี้
คือหน้าที่อันประเสริฐของพระราชาทั้งหลาย

yasmin kṣamā ca krodhaśca dānadāne bhayābhaye /
nigrahānugrahāu cobhāu sa vai dharmaviducyate // 17 // ¹

ความขมใจและความโกรธ การให้ทานและการไม่ให้ทาน ความกลัวและความ
ไม่กลัว การลงโทษและการอนุเคราะห์ สิ่งที่เป็นคุณเหล่านี้มีอยู่ในผู้ใด โบราณท่านกล่าว
ว่า ผู้นั้นแน่แท้เป็นผู้นิยมธรรม

6.4 ราชธรรมในวินัยปุราณะ

วินัยปุราณะได้กล่าวถึงราชธรรม โดยแสดงไว้ในข้อประพดติปฏิบัติของพระเจ้าปดุม
ผู้ทรงเป็นพระจักรพรรดิ พระเจ้าปดุมทรงประกอบแต่คุณงามความดี เมื่อมีใครชี้ให้เห็นสิ่ง
บกพร่องและข้อผิดพลาด พระองค์จะทรงพยายามหลีกเลี่ยงไม่ประกอบสิ่งบกพร่องนั้น ๆ
พระองค์ทรงเป็นผู้กล้าหาญแต่ความสัสัย ทรงเป็นผู้มีความเมตตากรุณา ทรงเป็นผู้ปฏิบัติตามคำ
มั่นสัญญา ทรงเป็นผู้มีปรีชาญาณ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีขันติธรรม มีความกล้าหาญ และทรง
เป็นผู้ที่เหล่าคนชั่วหวาดเกรง พระองค์ทรงรู้จักหน้าที่ของพระองค์ ทรงรู้จักความดีของผู้อื่น
ทรงเป็นผู้เปี่ยมไปด้วยการุณยธรรม และทรงเป็นผู้มีวาจาสุภาพอ่อนโยน พระองค์ทรงเป็น
ผู้ให้ความเคารพแก่ผู้ควรเคารพ ทรงประกอบพิธีกรรมและการบวงสรวงโดยสม่ำเสมอตาม
บทบัญญัติ ทรงให้ความเคารพแก่สมณชีพราหมณ์ และทรงให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายเสมอ
กัน ไม่ว่าจะ เป็นมิตรหรือศัตรู

¹ Ibid., pp. 330-31.

พระเจ้าปดุงทรงคุ้มครองแผ่นดิน และทรงประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อีกทั้งทรง
 บริจาคทานโดยสม่ำเสมอ คุณธรรมของพระองค์จึงดึงดูดดวงประชาให้เข้ามาหาพระองค์¹
 และโดยเหตุที่พระองค์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความรักใคร่ของประชาชน พระองค์จึงทรงเป็นผู้
 ปกครองคนแรกที่ได้รับสมญาว่าราชา²

พระเจ้าปดุงทรงเป็นพระจักรพรรดิ คุณธรรมที่พระองค์ทรงบำเพ็ญ คือจักรพรรดิ-
 วัตรซึ่งความสำคัญอยู่ที่การประทานความคุ้มครองและความเป็นธรรมแก่ดวงประชา

6.5 ราชธรรมในคัมภีร์อรรถศาสตร์

เมื่อพระราชชาติครอบครองแคว้นต่าง ๆ แล้ว พระองค์ควรจะปฏิบัติอย่างไร
 แคว้นแคว้นเหล่านั้นจึงจะสงบเรียบร้อย คัมภีร์อรรถศาสตร์ ซึ่งเป็นตำราการปกครองของ
 เกาฏิลยะ อัครมหาเสนาบดีของพระเจ้าจันทรคุปต์ ในอภิภรณ์ที่ 3 ประภรณ์ที่ 6 ได้แสดง
 ราชธรรมอันไว้วาง

ศูนย์วิทยพัชกร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ H.H. Wilson, The Vishnu Purana (London : Trubner & Co., 1866), p. 185.

² Wilson อธิบายไว้ว่า คำว่า ราชา มาจากศัพท์ ราก แปลว่า ความรักใคร่ ซึ่งถ้าคุณรูปศัพท์แล้ว น่าจะมาจากชาคว่า ราฐ แปลว่า สองแสง หรือ สดใส มากกว่า.

dvividhaṃ vijigīṣoḥ samutthānam /1/ atavyādikam-
 ekagrāmādikam ca /2/ trividhaścāsyā lambhaḥ /3/
 navo bhūtapūrvāḥ pitrya iti /4/ navamavāpya lābham
 paradoṣānsvaḡuṇāiśchādayet /5/ guṇāḡguṇadvāiguṇyena
 svadharmakārmānugrahaparihāradānamānakarmabhiśca prakṛti-
 priyahitānyanuvarteta /6/ yathāsaṃbhāṣitam ca kṛtya-
 pakṣamupagrāhayet /7/ bhūyaśca kṛtaprayāsam /8/
 aviśvāsyō hi viśaṃvādakaḥ sveṣāṃ pareṣāṃ ca bhavati
 prakṛtivriddhācāraśca /9/ tasmātsamānaśīlaveṣabhāṣācāratām-
 upagacchet /10/ deśadāivatasamājotsavavihāreṣu ca
 bhaktimanuvarteta /11/ deśagrāmajātiśaṃghamukhyeṣu
 cābhikṣṇam sattriṇaḥ parasyapacāram darśayeyuḥ /12/
 mahābhāgyam bhaktim ca teṣu svāmināḥ svāmisatkāram ca
 vidyamānam /13/ ucitāiścāinānbhogaparihārarakṣāvekṣaṇāiḥ
 bhūñjita sarvadevatāśramapūjanaṃ ca vidyāvākyadharmā-
 śūrapuruṣānām ca bhūmidravyadānaparihārānkārayet /14/
 sarvabandhanamokṣaṇamanugrahaṃ dīnānāthavyādhitānām ca /15/
 cāturmāsyeṣvardhamāsikamaghātam /16/ pūrṇamāsīṣu ca
 cātūrātrikam /17/ rājadeśanākṣatresvāikarātrikam /18/
 yonibālavadhāṃ puṃstvopaghātam ca pratiśedhayet /19/
 yacca kośadaṇḍopaghātikamadharmiṣṭham vā caritram manyeta
 tadapanīya dharmavyavahāram sthāpayet /20/ coraprakṛtīnām
 mlecchajātīnām ca sthānaviparyāsamānekastham kārayet /21/
 durgarāṣṭradāṇḍamukhyānām ca paropagrhitānām ca mantri-
 purohitādīnām parasya pratyanteṣvanekastham vāsam kārayet
 /22/ apakārasamarthānanukṣīyato vā bhartṛvināśam-

upāśudandena praśamayet /23/ svadeśīyānvā pareṇa
vāvaruddhānapavāhitasthāneṣu sthāpayet /24/ yaśca
tatkulīnaḥ pratyādeyamādātum śaktah pratyantātavīstho
vā prabādhitumabhijātastasmāi viguṇām bhūmiṃ
prayacchet /25/ gunavatyāścaturbhāgam vā /26/ kośadaṇḍa-
dānamavasthāpya yadupakurvāṇaḥ pāurajānapadāṅkopayet-
kupitāistāirenaṃ ghātayet /26/ prakṛtibhirupakruṣṭam-
aṇḍayet // 27 // āuṇḍāghātike vā deśe niveśayediti /28/
bhūtapūrve yena deṣeṇāpavṛttas taṃ prakṛtidoṣaṃ chādayet
/29/ yena ca guṇenopāvṛttastaṃ tivrīkuryāditi /30/
pitrye pitṛdoṣāṃśchādayet /31/ guṇāṃśca prakāśayediti /32/
caritamakṛtaṃ dharmyaṃ kṛtaṃ cānyāiḥ pravartayet /
pravartayenna cādharmaṃ kṛtaṃ cānyāirnivartayet // 33 // 1

คำแปล

ที่ตั้งของกษัตริย์ผู้ประสงค์ชัยชนะมีอยู่ 2 แห่ง คือ ที่ต่าง ๆ มีป่าเป็นเบื้องต้น
และที่ต่าง ๆ มีหมู่บ้านเป็นเบื้องต้น และการไต่สวนแควนมี 3 อย่าง คือ การไต่สวน
แควนใหม่ การไต่สวนแควนเก่าแก่ และการไต่สวนแควนที่สกัดออกมาจากบรรพบุรุษ เมื่อ
พระองค์ได้รับดินแดนใหม่มาแล้ว พระองค์พึงปกปิดความชั่วร้ายทั้งหลายของชาติที่ช่วยคุณ
ความดีทั้งหลายของพระองค์เอง พระองค์พึงปฏิบัติตามความดีทั้งหลายด้วยคุณความดีของ
เท่า และพึงปฏิบัติประโยชน์อันเป็นที่พอใจของประชาชนด้วยหน้าที่ทั้งหลาย คือ ด้วยธรรมะ

1. Kāuṭilya, Arthasāstra (Lahore : The Bombay Sanskrit Press, 1923), I, pp. 252-53.

ของพระองค์เอง ด้วยการอนุเคราะห์การงาน ด้วยการยกเว้นคาถาซึ่ง ด้วยการบริจาคทาน และด้วยการให้เกียรติ และพระองค์พึงสนับสนุนพรรคที่ซึ่งสนับสนุนตามคำที่โคตรัสไว้ พระองค์พึงกระทำความเพียรบอย ๆ เพราะวาทษกริยฺยูโมนาไว้วางใจ ผู้ไม่รักษาคำพูด ย่อมเป็นผู้มีความประพฤติที่เป็นปฏิปักษ์แก่ประชาชนทั้งของตนเองและของเหล่าศัตรู เนื่องจากเหตุนี้ พระองค์พึงรักษาศील พึงแต่งกาย พึงพูดภาษา และพึงมีการประพฤติปฏิบัติ อย่างเดียวกันกับประชาชน พระองค์พึงปฏิบัติตามความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนในการ จักงานประจำชาติ งานศาสนา งานชุมนุม งานสมโภช และงานรื่นเริงต่าง ๆ ทูตทั้งหลายพึงแสดงให้ผู้นำประเทศ หัวหน้าหมู่บ้าน หัวหน้าครอบครัว และผู้นำฝูงชนได้เห็นถึงความดีของชาติกับบอย ๆ และพึงแสดงให้เห็นถึงโชคลาภอันยิ่งใหญ่ ความชอบพอของเจ้านาย และลาภสักการะของเจ้านายที่มีให้แก่เขาเหล่านั้น พระองค์พึงปกครองเขาเหล่านั้น ด้วยโภคะ การยกเว้นคาถาซึ่ง การคุ้มครองและการเลี้ยงดูอย่างเหมาะสม พระองค์พึงจัดให้มีการดำรงชีวิตในทางศาสนา และการบูชาแก่เทวดาทั้งหลายทั้งปวง กับประทานที่ดิน ทรัพย์สิน ทาน และการยกเว้นคาถาซึ่งแก่บุรุษทั้งหลายผู้คงแก่เรียน ผู้เป็นนักพูด ผู้ทรงธรรม และผู้กล้าหาญ พระองค์พึงปล่อยผู้ทุกข์ยาก ผู้ไม่มีที่พึ่ง และผู้เจ็บป่วยทั้งหลายให้พ้นจากเครื่องพันธนาการทั้งหลายทั้งปวงและพึงอนุเคราะห์ พระองค์ไม่พึงให้มีการฆ่าสัตว์ ตลอดเวลาครึ่งเดือนในฤจฺจตุรมาสยะ และตลอดเวลา 4 ค่ำในพิธีบวงสรวงพระจันทร์เต็มดวง ตลอดเวลา 1 ค่ำในวันราศีนักษัตรของพระราชาและของประเทศ พระองค์พึงห้าม การฆ่าเด็กในครรภ์ (การทำแท้ง) และการทำลายความเป็นชาย (การตอน) และพระองค์พึงพิจารณาถึงประเพณีที่เป็นการทำลายเงินพระคลังและกองทัพ หรือประเพณีที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม แล้วเลิกมันเสีย พระองค์พึงสถาปนาการกระทำที่ถูกของตามท่านองคฺลองธรรม พระองค์พึงบังคับให้คนทั้งหลายผู้ปรกคินิสัยเป็นโจร และผู้มีก่าเน็คเป็นมเลจนะทั้งหลายให้เปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย และไม่ให้อาศัยอยู่ในที่แห่งเดียวกัน พระองค์พึงบังคับให้หัวหน้าป้อมค่าย หัวหน้าคินแดน แม่ทัพ และศัตรูที่ถูกจับ โคแก่ มนตรีและปุโรหิต เป็นต้น มีที่อยู่อาศัยในที่หลายแห่งแถบชายแดนทั้งหลายของชาติ พระองค์พึงขจัดความสามารถทั้งหลายในการทำความชั่วร้าย ด้วยการทำลายลงที่ละเล็กละนอย หรือพึงทำความพินาศของผูเป็นหัวหน้าให้สงบลงด้วยการลงโทษที่กระทำอย่างลับ ๆ พระองค์พึงบังคับคนทั้งหลายที่ทรยศต่อบานเกิด เมืองนอนของตนเองหรือผู้ที่ถูกจับพร้อมกับข้าศึก ให้อาศัยอยู่ในสถานที่ห่างไกล

และผู้ใดก็ตามที่อยู่ในวงศ์ตระกูลของข้าศึกผู้นั้น เป็นผู้สามารถที่จะโยนแย้งดินแดนที่พระองค์
 ใดรับมา หรือเป็นผู้ที่อยู่ในป่าแถบชายแดน ชอบที่จะรบกับพระองค์ พระองค์จึงจัดดินแดน
 ที่แห่งแกลงให้กับผู้นั้น หรือจัดหนึ่งในสี่ของดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ให้ เมื่อพระองค์แต่งตั้งผู้มีการ
 ใ้เงินและกองทหารแล้ว ถ้าพระองค์ทำอยู่จะพึงทำให้ชาวเมืองและชาวชนบทโกรธเคือง
 พระองค์ควรทำที่หนที่โกรธเหล่านั้นมาคนผู้นั้นเสีย พระองค์พึงปลดผู้ที่ประชาชนคา หรือพึง
 ใ้ไปอยู่ในดินแดนที่มีอันตราย ในสมัยก่อนพระองค์เพี้ยงพลำควยโทษใด พระองค์พึงปก
 บิดโทษอันเป็นมูลเหตุนั้น และพระองค์ไ้ขึ้นคั้นมาช่วยคุณความดีใด พระองค์พึงทำใ้คุณ
 ความดีนั้นเข้มขมมากขึ้น พระองค์พึงปกปิดโทษทั้งหลายของพระราชบิดาในดินแดนที่ตกทอด
 มาจากบรรพบุรุษ และพึงยังคุณความดีทั้งหลายใ้เป็นที่ปรากฏ

พระองค์พึงยังขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีคุณธรรม อันพระองค์ยังมิได้ทำและผู้น
 กระทำแล้วใ้เกิดขึ้น และพระองค์พึงห้ามมิใ้กระทำขนบธรรมเนียมประเพณีที่ไม่มีคุณธรรม
 อันผู้นกระทำแล้ว

6.7 จักรวรรดิวัตรในวรรณคดีไทย

มีหนังสือวรรณคดีไทยคำฉันท์เล่ม 1 ชื่อ "จักรวรรดิวัตรคำฉันท์" ซึ่งพระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ โปรดใ้พิมพ์ขึ้นในปีชวด พุทธศักราช 2467 ทรง
 กล่าวถึงหนังสือเล่มนี้ไว้ในคำอธิบายว่า

จักรวรรดิวัตรคำฉันท์ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ สืบมาจากแต่จักรวรรดิสูตร ในคัมภีร์-
 ทัมนิกาย ปาฎีกวรรค ว่าด้วยข้อปฏิบัติสำหรับผู้นำใ้ผู้จักรวรรดิธรรม สมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนาแก่ภิกษุทั้งหลาย แต่ที่มาแต่งเป็นคำฉันท์นี้ ไม่ปรากฏ
 ว่าใครเป็นผู้แต่ง แลแต่งบทยเมื่อไร แต่เป็นหนังสือที่มีสำนวนโวหารดีเรื่อง 1
 เมื่อเพ่งถึงประโยชน์แล้ว ก็ควรกล่าวใ้ในสองประการ คือในทางสำนวนโวหาร
 ของกวีชั้นเก่าอย่าง 1 ในทางเรื่องมีข้อวัตรปฏิบัติอันดีอันชอบ สามารถที่จะยัง
 บุคคลผู้ปฏิบัติใ้ถึงซึ่งความเจริญใ้โดย่าง 1 จึงเป็นหนังสือที่ควรจะพิมพ์ใ้แพร่หลาย

ข้อความที่กล่าวถึงจักรพรรดิวัตร

14 พระบาลีเป็นพระพุทธพจน์	ปรากฏธรรมเทศนา
จักรวติวัตรพรรณา	แสดงคุณวิบุลผล
บทปฐมบรมชัตติยานถ	สงเคราะห์ราชนรชน
ฝ่ายในและหมู่พยุหผล	บำรุงให้สถาพร
มเหสีและราชปิยบุตร	วรบุษชิตาสมร
อันเกตุริกชนนิก	ประสาทประสิทธิพิพิธภัณฑ
อนึ่งประทานวรโอวาท	ในราชบรรพตัสสรพ
ให้ตั้งอยู่ในสุจริตธรรม	หังทานศีลบำเพ็ญผล
ทรงรวังรักษาราชบริษัท	อุบัตวภัยในมณฑล
ไม่ให้เกิดจลาจลวิกล	นิกรทั่วเกษมसानต
นี้เป็นปฐมในจักรวติวัตร	ชครัสสอนโดยพิสดาร
ที่สองให้บทพจนบรรหาร	อนุศาสนโธวาทแถลง
ให้ทรงสงเคราะห์ชัตติยทุกองค์	ในแดนวงนครแขวง
เมืองขึ้นและออกนอกในกระแวง	ชปกปองพิบัติไทย
อีกพระราชนานชนะบ้านาญ	สถานดินและโลก
ควยพระกรรณามุทุไทย	ให้รมเย็นเป็นสุชา
บทสามให้ทรงสงเคราะห์กิจ	ในอิสรพงศา
พระราชวงศทุกองค์ชัตติยนรา	ประสาททรัพย์ประดับกาย
อีกย่วยยานสารตุรงครถ	หังเครื่องยศอรามพราย
ควรแก่คุณานุรูปชนะบววย	เดถึงลักษณเป็นศักดิ์ศรี
บทสี่ให้ทรงบำรุงผดุงสุข	บำบัดทุกข์พวกรพราหมณชี
อีกหังหมู่คฤหมคิ	ควยจาคาวิคตถาภณ

ทั้งโลกนาระยาร สพิเศษ	แก่พราหมณะเพศคณินกร
ทวิชาติคณิมินะสังวร	ให้สุขอยู่กระเหมสันต์
คฤหบดีที่ครองกฤฐาน	พระราษทานทุกสิ่งอัน
แอกไถและพืชบุพพรม	อประณะนานา
โคไช้หมิงมะจกบ	ให้ปรากฏในภารา
เครื่องที่จะเลี้ยงในชนมา	ยุติให้ทุกทวยชน
บพทาให้ทรงสงเคราะห์แก่ชาว	ชนบททุกตำบล
ปัจฉิมเขตที่ทรพล	ให้ไค้สุขทุกวันวาร
ตามควรแก่คณินกร	ระงับรอนพอสำราญ
เขากลาแลษณิณะหิริญกาญ	จนพินนถ่วงา ฯ

19 บพทกัให้ทรงทนุบำรุงสมณะพราหมณา	
อันสงบอกุสลา	ประหาร
ผู้ผนวชในพระพุทธานุศาสนะอันอุฬาร	
วาสมณะชานา	สมญา
อนึ่งประเสริฐกว่ามุงอมัตบพทจรिया	
นามว่าพราหมณา	ก็ควร

เพราะทรงคุณธรรมดำรงคงสถิตยบเรรวน
ให้จอมเทิศวร อารุง

ควรถวายไทยธรรมบุชารักษาพุง
ป้องกันภัยเครื่องสคง อยามี

ให้อยู่เป็นสุขนิตทุกขพิพัตนสวัสดิ
เวนพิบติบายี สกนช

ที่เจ็ด หีบหม่อมสถานชานภูมิคณ
 ไปรคอไทยในมณฑล นคร
 แก่นานาปักษาสัตติและมฤคสุกร
 มัจฉาในชลอธร ทั้งปวง
 ห้ามปรามเพื่อมิให้ยิงและจับคักแลตักดวง
 ควณหวิงทนางดวง ประหาร
 ให้เอนกสรรพลัตว์โสมนัสสุขสำราญ
 ทั่วทุกหมู่ทีระฉาน คณา
 ที่แปลในจักรวาทิวัตรชติจริยา
 ในห้องคัมภรณรา ชิปไทย
 ห้ามปรามแก่ประธานิกรราษฎรอยู่ใน
 รัชะจังหวัดคยไ้ ทุจริต
 ละบาปกรรมที่จะนำวิบากอันเป็นพิษ
 ตั้งอยู่ในการกิจ กุศล
 รักษาเบญจเวรวิริตปิฎกวิมล
 แฉวยองกายสภนช วาจา
 ทำจิตรให้ตั้งมั่นในสรพธรรมกุศลา
 เพื่อผลเพิ่มสุขา พิบูลย์
 ควณราโจวาทประสาทประสิทธิเพราะกิจนุกูล
 เพิ่มสุขเกิดเพิ่มพูล ประชา ฯ

21	ที่เก่าในราชธรรมชิตยา นิตกดา ให้ทรงสงเคราะห์ประชากร ผู้ไร้นรอน จงทรงสละทรัพย์แบ่งสรร พอเกษมสันต์ เป็นทุนอุดหนุนทรัพย์สำสม ชื่นชมเลี้ยงชีพ เพิ่มพูลสมบัติโลกา ในพระภารรา ที่สืบให้จอมราชาธิบดี จรัสสูสม ไต่ตามขอรอดธรรมปณณา โทษและคุณา สิ่งใดไร้ประโยชน์อกุศล ในพณอย่าพอง จงมีความเพียรหักประหาร กอบการกุศล เป็นธรรมสำหรับนเรสูร ควรทรงเพิ่มพูล	บวรพจนสุภา ขลังสอน ทลิตชนในนคร ชนะทุกพรรค ราชภูสุวรรณป็น สุขารมณ ชนชนะอนุกรม ชนมา นรชนคนประชา ชเรศตรี พระกมล ชเปรมปรีดิ์ ณพราหมนา กุศลอกุศล ประโยชน์ผล นิรคุณะชดจัญ พะແວພາລ อกุศลละสละทาน ผลไพบูลย์ สุริยวประยูร เพียรประกอบ
17	สมณะพราหมณดูรรอบ ธรรมที่ทอบ ทรมานโทษะและโมหา บันเทากามา	หิตะคุณะระบอบ ชปรีชา มนะมละวีรียา ก็เขบาบาง

สอนง่ายสิ่งใดควรละวาง	สติก็ควรจะให้ห่าง	
ประพจน์โดยทาง	ที่ถูกตรง	
มานะเก่าประการ ¹ ขปลคปลง	มทหทยะก็คง	
กรุณประสงค	แคสขสานต	
สมณะพราหมณ์ใดควรขาร	วรคณะมโหฬาร	
คจบรรหาร	ที่พรรณา	
ควรบรมจอมภพจะคบหา	มนะอภิรมยา	
เสพสมาคม	ขเนืองนิจ	
ที่สืบในธรรมะวรกิจ	บวรชคิยมหิศ	
สราธิ บพิตร	กระษัตริย์	
โดยสังเขปย่อชคค	สุพนวรวาที	
ในบาฬิจกรวติ	สูตรแสดง ฯ	
28 ถ้าจะกล่าวพิสดาร	เพิ่มทวีถาร	อีกสองบทแถลง
นับเป็นสิบสอง	ถูกคองอยาแถลง	ทานกล่าวให้แจ้ง
โอวาหจอมอารย		
อะธรรมะราคะ	ฟังให้เพียรสละ	ในมิจฉาจาร
หญิงสิบสองเหล่า	ฟังสละประหาร	อคะมนิยฐาน
ที่ไม่ควรถึง		
หญิงอันพงศา	ทั้งสองชนา	อนุญาตรำพึง
เพื่ออวาหะ	วิวาหะคณิง	ให้ไว้แต่ตั้ง
กาลเป็นทารกา		

ที่ตองมีนาม ชิตยราชมนตรี ปรับไหมเมียนคี	หญิงทวนหวงห้าม ตั้งเขตรอาชญา	สปริตัฒทา ผู้คคบหา
ชนะกิตตา เลี้ยงเป็นภรรยา บุรุษคบหา	หญิงทวนไถมา รักษานารี	ควยทรัพย์ตามมี ไปให้ราที
โกคะวาสินี บุรุษให้ทรัพย์ไว้ ควยให้ศฤงคาร	นับเป็นที่สี่ หมายไคยพา	มีโดยสมญา มาเป็นภรรยา
หญิงเคารบหา ปฎะวาสินี นงหมกกายา	ทวนกล่าวพรธมา ชายหมายสมัคสมาน	โดยชื่อนงพาล ให้พาบริหาร
ที่เคารบหก ชายรับชู้ระ หมายจะสูสม	หญิงแบกหามยก ปลงปละภารา	ภาระทูนมา ลงจากหัตถา
ภักติกาที่เจ็ด หมายไคคาจาง รวมรักสโมสร	หญิงรับจ้างเสร์จ ชายคบสมาคม	ในเรือนนิยม เป็นคู่ภริมย์
ที่แปดทาสี เลี้ยงเป็นภรรยา รวมกามปรีดา	ของคบหาคี รักษาอาทร	รักใครบั้งอร บ่ให้ทุกช้อน
ฉันทะวาสินี อยู่กับบุรุษ โดยใจนารี	นั่นคือสัตรี โดยสุทษเจตนา	จิตรรักตามมา เพื่อเป็นภรรคา

หญิงญาติมอบให้ บุรุษใดเป็นใหญ่ นับเป็นคู่ครอง	อยู่กับชายใด รักใคร่สมัคร รักใคร่สมัคร	ให้เป็นสามี เมตาปราณี
อีกหญิงทะเล พามาเลี้ยงไว้ เป็นภรรยาตน	(ระบาทคามเคย ทานใดปกป้อง	อนาถจำนอง รักรวมปรองดอง
อนึ่งมเหตिका รวมรสสังวาส มีคู่ผสม	ชายรวมคบหา มาตเรตครั้งหน	แต่ครุหนึ่งคล หนึ่งนับว่าชน
สิรินับสิบสอง เป็นมิถิจาจารย์ รวมรักสมัครสมาน ฯ	นารีที่ของ ทานกล่าวนิยม	ไม่ควรสมาคม อย่าฟังปรารมภ์

12 อนึ่งฟังมะกามรติผิด โดยนามอนงค์ละชานาน ในเชษฐประยูรกุลละคณา สังวาสภิรมย์กลสนิท อีกมักอุจาระมุขมี ไซทางจะมุงภิรมย์หมาย ผิดจากระบอบชนนิก สุกสวัสดิ์คิน่าครหะมา อนึ่งนามอกาละทุจริต เพิ่มสุขขจิตนระพิบูลย์ หาเร่ประกอบทุกขและไซ ไปมีภิรมย์รติณกา	ฉจิตรวีการ ฉทุจริต วุธากคิถ ฉยามละยาย วิธีภิปราย จะเสวนา บหอนจะฉา ก็มากก็มูล ก็ฉิคมพูล จะเส้อมคณา กษัยสุชา มะฉิทรนิราส
---	---

อีกหญิงอุทรครุมนั้น	ฉกรรภ์ประคาง
ไม่ควรจะสังวาส	รติภิรมย์
นารีตรุณปรุณไว	บไคนิยม
การกามะสะวะนาคม	นิราฤๅตี
สัตรีชราหุผละกาย	กัณฑ์นายบมี
จิตรคิตจะสามคี	ฉเสวกิจ
นางพาลจะไกลชนะมลาย	จะวายชีวิต
ทุกขแหบจะปลดจะปลิด	ประไลยจะลาญ
ไม่ควรภิรมยรติคินิง	จะพึงสมาน
ควรจอมนรินทร์ภูบาล	ชเกลียด ชไกล
อนึ่งนามอเทศะทจริต	ชคิตไถษย
ในที่สถานปฏิกไตร	ชรจนา
ที่ไกลอุประจารพระวรสถูป	และรูปปฏิมา
พชพิมพ์และพระมหา	โพธิพฤษสถาน
ไปควรประพฤติวสสธรรม	กรรมสมาจาร
ในที่กลาวปรีหาร	กัแจ้งคคี
รวมบทสุพนบวรประกาศ	นุคัสมนนี
ในข้ออธรรมราคะฤๅตี	กัเสร์จประสังค์ ๗
11 ที่ลีสองในวติ	ชติยธรรมควรดำรง
วรโอวาทแห่งองค์	พระชนกาธิบตี
วิสมะโลโก	จงทรมานนินทริย์
ทรพิythานผู้อมมี	อย่ากิตนอมจะนำมา

เจ้าทรัพย์มิได้ให้
โทษกิจแสวงหา

โลกจิตรมีแปดดวง
จะเต็มพจนภิปราย

โลกเกิดปรากฏ
โสมนัสปริที

โสมนัสประวัติจิตร
เกิดเพราะประระชน

อนึ่งทิสฐินิราส
โสมนัสอุบัติอา

อีกผู้หนึ่งนุยง
ไซเกิดเพราะตนเอง

อนึ่งทิสฐิกับจิตร
เกิดเองและเร็วแรง

สิรินับอีกก็สอง
อนึ่งทิสฐินิรา
ครบแปดดังกล่าวตกลง
ธีรชนทานรำพรรณ

ชติยวัตทวาทก
ธรรเมศพิเศษคาม

ว่าพอยู่โอรส
จำดอยไว่กอบการ

ยังห่วงใยเก็บรักษา
ด้วยจิตรบาปที่หยามคาย

อภิธรรมบรรยาย
สังเขปข่อยอวาทิ

สหรัคตทิสฐิมิ
แต่ลำพังฤไทยตน

กัมทิสฐิมารคน
คุณประกาศให้ปรากฏ

มีแต่โลภะจินดา
ศรัยเพราะตนชระสงค้เอง

มาส่งเสริมคุณาเพรง
คณนากี่สี่ตกลง

อุเบกขา ชกกล่าวแสดง
เพราะผู้หนึ่งมาพรรณา

ทิสฐิของอุเบกขา
อีกสองจิตรก็เหมือนกัน

โลภะแจ้งในอภิธรรม
สรุปถอยให้หายความ

สุพจนควรพยายาม
ภิกกระษัตริ ขบรหาร

ปิยคนัยจงวิจารณ์
ปฏิบัติในวัตรธรรม

อย่าประมาทให้ขาดสติ
จงเพียรให้เกิดพลัน

จากประยูรบรรพพันธุ์
ทิพย์จักรรัตนา ฯ¹

จักรพรรดิวัตร 10 ประการแรกในวรรณคดีคำฉันท์ของไทยเล่มนี้ มีที่มาจากจักรวรรดิสูตรในคัมภีร์ที่มณีกาย ปาฏิหาริยวรรค ส่วนจักรพรรดิวัตรข้อ 11 คือ การละอธรรม-
รณะ ใน มัจฉาจารย์นั้น หลักร้อย 12 จำพวกที่เป็นอคมเนียรฐาน คือ บรมไม่พึงถึง มีที่มาจาก
คัมภีร์อัญญาสาธินี อรรถกถาพระอภิธรรม ข้อความในพระบาลีกล่าวไว้ ดังนี้

มัจฉาจาโรติ เอกนุคินินุติโต ลามกาจาโร ฯ ลภขมโต ปน อสพฐม-
มาชิปฺปาเยน กายทวารปฺปวตฺตา อคมเนียรฐานัน วิติฏฺฐมเจตนา กาเมสุมิจ-
ฉาจาโร ฯ ตตฺถ อคมเนียรฐานัน นาม ปฺริสํสนํ ทาว มาตฺตฺรภูชิตา
ปีตฺตฺรภูชิตา มาตาปีตฺตฺรภูชิตา ภาตฺตฺรภูชิตา ภคินีรภูชิตา ญาตฺตฺรภูชิตา โคตฺตฺรภู-
ชิตา ฐมฺมรภูชิตา สารภฺษา สปริณฑฺพาทิ มาตฺตฺรภูชิตาทโย หส ฆนฺถกัีตา
ฉนฺทวาสิณี โภควาสิณี ปฏฺวํวาสิณี โอปตฺตฺกัีณี โอบฏฺจุมพฺภา ทาสี จ ภริยา
กมฺมการี จ ภริยา ฆตาภฺวา มุหฺตฺตฺกัีตา เอตฯ ฆนฺถกัีตาทโย หสชาติ
วิสติ อิตฺถิโย ฯ อิตฺถิสฺส ปน ทวินันํ สารภฺษาสปริณฑฺพานันํ หสฺนฺนญฺจ ฆนฺถกัีตา-
ทึนฺนุติ ทฺวาทสฺนฺนํ อิตฺถินันํ อญฺญฺเย ปฺริสา ฯ อิทํ อคมเนียรฐานัน นาม ฯ²

¹ จักรวรรดิวัตรคำฉันท์ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2467),
หน้า 11-25.

² อัญญาสาธินี นาม อภิขมฺมฏฺฐกถา ฐมฺมสงฺกณีวณฺณนา (พระนคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2463), หน้า 181-82.

คำแปล

บทว่า มิจุณาจาโร ได้แก่ความประพฤติกาลมกอนโลกติเตียนโดยส่วนเดียว แต่โดยลักษณะกาเมสุมิจนาคาร คือเจตนาละเมียดคณีนีฐาน (ฐานะที่ไม่พึงถึง) อันเป็นไป แลวทางกายทวาร ควบความประสงคจะเสพอสังกรรม ในข้อนั้นที่ชื่อว่า อคมนีนีฐานของบุรุษทั้งหลาย คือ หญิง 20 จำพวก ได้แก่ หญิง 10 จำพวก มีหญิงที่มารคารักษาเป็นต้น คือ หญิงที่มารคารักษา 1 หญิงที่บิดารักษา 1 หญิงที่มารคาบิดารักษา 1 หญิงที่พี่น้องชายรักษา 1 หญิงที่พี่น้องหญิงรักษา 1 หญิงที่อาตริรักษา 1 หญิงที่วงศ์ตระกูลรักษา 1 หญิงที่พระธรรมรักษา 1 หญิงที่สามีรักษา 1 หญิงตองห้าม 1 หญิง 10 จำพวก มีหญิงที่ชอมาควยทรพย เป็นต้น เหล่านี้คือ หญิงที่ชอมาควยทรพย 1 หญิงที่อยู่ควยความพอใจ 1 หญิงที่อยู่ควยโกละ 1 หญิงที่อยู่ควยยาเครื่องนุ่งห่ม 1 หญิงที่รับน้ำในภาชนะ 1 หญิงที่บุรุษปลงเทริดลง 1 หญิงที่เป็นทั้งทาสทั้งภริยา 1 หญิงที่เป็นทั้งลูกจ้างทั้งภริยา 1 หญิงที่ชงพามา (เชลยศึก) 1 หญิงที่บุรุษอยู่รวมเพียงชั่วคราว 1 กับริรคาหญิงทั้งหลายบุรุษเป็นฝ่ายอื่นของหญิง 12 จำพวก คือ หญิงที่สามีรักษาและหญิงตองห้าม รวมเป็นสอง และหญิงสลิบ มีหญิงที่ชอมาควยทรพย เป็นต้น นี้ชื่อว่าอคมนีนีฐาน

ส่วนการละการเสพงาม 3 สถาน คือ อนังคะละ อกาละ และอเทศะนั้น ค้นไม่พบที่มาในวรรณคดีบาลี แต่ในหนังสือกฎหมายฉบับพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ หัวข้อพระราชกำหนดใหม่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้ตราขึ้นไว้ในปัจจุบันจตุรราช 1144 (พ.ศ. 2325) เรื่องกัลกาเมสุมิจนาคาร มีข้อความคล้ายคลึงกับข้อธรรมราชาที่กล่าวไว้ในจักรวรรดิวัตรคำฉันท์ แต่ชื่อแตกต่างกันอยู่ข้อหนึ่ง คือ อนังคะละ ในจักรวรรดิวัตรคำฉันท์ เป็น อนังคะโ ในกฎหมายราชบุรี ส่วนข้อความที่พรรณานั้นตรงกับกาเมสุมิจนาคารในหนังสือกฎหมายราชบุรี มีดังนี้

แลคือกาเมสุมิจนาคารนั้น คือห้ามมิให้เสพเมถุนในหญิง 20 จำพวก คือ หญิงอันบิดารักษา, มารคารักษา, บิดามารคารักษา, พี่รักษา, น้องรักษา, อาตริรักษา, โคตรรักษา, บรรพพิตรักษา เป็น 8 จำพวก แลหญิงอันมีสามี

รักษา 12 จำพวก คือ สารีภททริยา หญิงอันตระกูลทั้งสองรักษา ปฏิญาณกัน
ไว้ในครรภ์ว่า ถ้าลูกเราทั้งสองบังเกิดมาเป็นหญิงแลชาย เรามีให้ไปสู่วีร
อื่นเลย เราจะให้อยู่ด้วยกัน โดยที่สุดไปแต่หญิงบุคคล เอาพวงดอกไม้และขัน
มากหมั้นไปสู่วิว คุยสำคัญว่าหญิงเป็นภรรยาเรา อันนี้ก็ชื่อว่า สารีภท-
ทริยาหนึ่ง อนึ่งสะประสิทธิ์ทาภரியานัน คือหญิงอันทานเจเกาะชื่อเจเกาะเรือน
เจเกาะตรอกบ้าน แล้วตั้งอาญาสินใหม่ไว้ว่า ผู้ใดมาวงลักประเวณีหญิงชื่อนี้
หญิงเรือนนี้ หญิงตรอกนี้ สินใหม่เท่านั้นจะมีแก่ชายผู้นั้น ชื่อ สะประสิทธิ์ทาภริยา
หนึ่ง และธนะภิตตาภริยา คือ หญิงอันชายใดมาด้วยทรัพย์มากน้อยก็
เป็นภริยา ชื่อ ธนะภิตตาภริยาหนึ่ง ฉันทวาสินีภริยา คือ หญิงอันอยู่ด้วยความ
รักใคร่ชอบใจกันเอง ชื่อ ฉันทวาสินีภริยาหนึ่ง โภควาสินีภริยา คือ หญิงอันอยู่
เป็นภรรยาชายด้วยโภคสมบัติ แลได้ซึ่งเครื่องเรือนอุปการะใช้สอย มีครกสาก
เป็นต้น แลได้เป็นภรรยาชายหนึ่ง ปัตตวาสินีภริยา คือ หญิงอันได้มาด้วย
มาหาแต่ผานางผาหม แล้วเป็นภรรยาชายหนึ่ง โอหะปัตตะกีนีภริยา คือ หญิง
อันชายผู้ขอเป็นภรรยา แลผู้เถาผู้แก่เอามือเจ้าบ่าวเจ้าสาวลงในถาดน้ำอันเดียว
กัน แลให้พรว่า ทานทั้งสองอย่าให้คิดแค้นแตกฉาน จงรักใคร่อยู่กันด้วยกันเป็น
อันดี ตั้งน้ำอยู่ในถาดนี้เถิด โภกิตตะจุมภะภริยา คือ หญิงอันชายช่วยปลงภาระ
อันหนักลงจากศีรษะ แลได้อยู่เป็นภรรยาเรือนชายหนึ่ง ทาสีภริยา คือ หญิงอัน
เป็นทาสีชายเอาเป็นภรรยาหนึ่ง กัมมะการีภริยา คือหญิงอันจ้างทำการเรือน
แลชายสมัครรักใคร่ด้วยหญิงเอาเป็นภรรยาหนึ่ง ชีฆาตภริยา คือ หญิงอันชาย
รบศึกได้เอามาเป็นภรรยาหนึ่ง มหุติกาภริยา คือ หญิงอันชายอยู่ด้วยขณะหนึ่ง
แลหญิงใฝ่ใจสำคัญว่าชายเป็นฉวี ตามีได้ใฝ่ใจเป็นอันหย่าขาดกันหนึ่ง แลหญิง
20 จำพวกดังพรรณมานี้ ถ้าชายมิได้ชอกกล่าว แลวงลักประเวณี ชาคีล
กาเมสุมิจนาจานหมวดคีล 5 นั้น ฝ่ายหญิงหาตัวไม่ แต่บุคคล 8 จำพวกรักษา
หญิงมิได้ชาคีลกาเมสุมิจนา ชาคแต่ชายฝ่ายเดียว แลหญิงมีสามีทวงแทน 12
จำพวกนั้น ถ้าวงลักประเวณี ทั้งชายทั้งหญิงชาคีลกาเมสุมิจนาทั้งสองฝ่าย
ประการหนึ่ง ห้ามมิให้เสพยาเมถุนธรรมในหญิงอันเป็นโรคาโกลมระณะทุกซ์ อันปราศ-

จากกำลังด้วยอาพาธ กอปรด้วยโรคเรื้อรังที่ดวงมอญคร่อ 1 แลหญิงอันมีระคูไหลอยู่ 1 แลหญิงอันมีครรภ์ 1 แลหญิงอันเค็ดนักมิได้ปรารภณาเมถุน 1 แลร้องไห้พิลาป 1 แลหญิงอันมีทกซ์โทมนต์เวทนานั้น 1 ชื่อ อะกาละ มีควรจะเสพยาเมถุนทั้งเวณ ถ้าเสพยาเป็นกาเมสุมิจนา 1 อะเทโส คือห้ามมิให้เสพยาเมถุนในที่ กตอุปจารพระ-
 ชาติเจดีย์ แลรูปพระพุทธรูปปฏิมากร แลคัมภีร์ลานจากฤกษ์ไตรยปิฎก แลอาจารย์-
 อุปัชฌาย์บิดามารดา ถ้าเสพยาในที่ห้ามนี้ ชื่อ อะเทสา เป็นกาเมสุมิจนาจารย์ 1
 อนังคโณ คือ ห้ามมิให้เสพยาเมถุนในบุษบถแลเวจมัด ถ้าเสพยาเป็นกาเมสุมิจนา-
 จารย์ 1 อคัมโม คือห้ามมิให้เสพยาหญิงอันเป็นลูกสาวแลน้องสาวตนเป็นตน 1
 ถ้าเสพยาเป็นกาเมสุมิจนาจารย์ในภรรยาตนเอง 4 ประการดังนี้ 1

จักรพรรดิวัตรข้อ 12 คือ วิสมโลกะ ในจักรวรรดิวัตรค่านันท์กล่าวถึงโลกจิต
 8 ดวง คัมภีร์อภิขมุตตสูงคห ปฐมปริจเฉท ไต่กล่าวถึงโลกมุลจิต 8 ดวง ไว้อย่างเกี่ยว
 กัน คือ

โสมนสูสสหคตํ ฌีฏฐิตคตมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ สสงฺขาริกเมกํ โสมนสูส-
 คตํ ฌีฏฐิตคตวฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ สสงฺขาริกเมกํ อฺเปกฺขาสหคตํ ฌีฏฐิตค-
 ตมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ สสงฺขาริกเมกํ อฺเปกฺขาสหคตํ ฌีฏฐิตคตวฺปยุตฺตํ
 อสงฺขาริกเมกํ สสงฺขาริกเมกนฺตํ อิมานิ อฏฺฐปิ โลกสหคตจิตฺตทานิ นาม ฯ²

¹ ฎหมายเล่ม 2 ฉบับพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (พระนคร :
 โรงพิมพ์กองลหุโทษ, 2448), หน้า 423-26.

² อภิขมุตตสูงคหปาฬิ อถวา อภิขมุตตวิภาวินิ นาม อภิขมุตตสูงคหฎีกา
 (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2466), หน้า 1.

คำแปล

ชื่อว่า โลกมุขจิต 8 ทวง คือ โลกมุขจิตเกิดพร้อมกับโสมนัส ประกอบด้วยทิวฐิ
 เป็นอสังขาริก (ไม่มีผู้ชักชวน) 1 เป็นสสังขาริก (มีผู้ชักชวน) 1 โลกมุขจิตเกิดพร้อมกับ
 โสมนัส ปราศจากทิวฐิ เป็น อสังขาริก 1 เป็น สสังขาริก 1 โลกมุขจิตเกิดพร้อมกับ
 อุเบกขา ประกอบด้วยทิวฐิ เป็นอสังขาริก 1 เป็นสสังขาริก 1 โลกมุขจิตเกิดพร้อมกับ
 อุเบกขา ปราศจากทิวฐิ เป็น อสังขาริก 1 เป็น สสังขาริก 1

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย